

A. van Breugel / De klompenmaker en de klomp

Er is mij gevraagd een overzicht te geven van de klompenmaker en de klomp; de klompenmakers die in St. Oedenrode zo talrijk aanwezig waren, maar waarvan de meesten hun bedrijf in de Boskant hadden, zijn in de loop der laatste 30 jaren tot zeer weinigen teruggelopen.

Teneinde tot het onderwerp zelf te geraken acht ik het belangrijk, te laten zien hoe de ligging van de Boskant is, ten opzichte van de rest van onze gemeente.

We kunnen die splitsen in twee sterk verschillende delen. Enerzijds de streek met hoofdzakelijk naaldhout, anderzijds de streek met uitsluitend of bijna uitsluitend loofhout.

Hoe is dat te verklaren?

De rivier „de Dommel” is aan deze gesteldheid niet vreemd. Zij stroomt, komende uit het zuiden, tot aan Eerschot ongeveer in noordelijke richting en buigt dan vrij plotseling om naar het westen, stroomt verder om „den Berg” heen en vervolgt haar loop door „het dal” tussen „den berg” en „heuvel” weer in noordelijke richting. In haar verdere loop stuit zij tegen de hoge akkers van „Rijsingen” en „Hoogeind” en buigt daarna weer om in noord-westelijke richting om tenslotte weer ongeveer in noordelijke richting ons dorp te verlaten. Zij laat daarbij het grootste gedeelte van de Boskant links liggen. De rivier moet in het verre verleden een veel bredere stroom zijn geweest, getuige de talrijke beemden en de op sommige plaatsen nog aanwezige maar niet meer zichtbare „kreken”.

Deze beemden die van de rivier een lichte rivierklei hebben ontvangen, zijn in de „zandgebieden” nog rijkelijk omzoomd door loofhoutaanplantingen. Maar hoe moet dat nu geweest zijn in de oudste tijden? Het zand, door de rivier bij hoog water aangevoerd en opgeworpen, droogde in de zomermaanden uit en met sterke westen- en zuidenwinden werd het opgejaagd en zo ontstonden de heuvels en zandruggen. Vandaar de schrale gronden van Vressel, Zandhoef, Everse, Haag en Rijsingen. Maar de broekgronden in de Boskant dan en in Olland?

Zij zijn op een andere wijze ontstaan en ik geloof dat wij daarvoor terug moeten naar de laatste ijstijd. De Dommel heeft hier weinig of geen invloed op gehad. Vast staat in elk geval dat al deze gronden rijkelijk voorzien zijn van leembestanden van leembanken. En daarmee komen we op de ideale plaats van canadabomen. Terwijl het naaldhout beter gedijt op het zand, verkiest het loofhout in het algemeen liever een zwaardere grond en de Canadaboom bij voorkeur een leemhoudende onderlaag.

En hoe is het nu gegaan met de vestiging van de mens op al deze gronden. Zoals onlangs nog bewezen is in Nijnsel (zie hiervoor het periodiek „Heemschild” van de heemkundige kring) vestigde de rendierjager zich bij voorkeur op de zuidelijke flanken van de zandruggen.

Later was de rivier nog altijd „de weg” waarlangs men zich verplaatste en nadat de mens van een nomadenbestaan overging op een volk met een meer vastere woonplaats, verkoos hij de lage beemdgronden vanwege de vruchtbaarheid en begon hierop een landbouwbedrijf. Later breidde hij dat bedrijf uit door de aansluitende akkers te ontbossen en te ontginnen. Rond 700 ontstond dan „het recht van roding” wat betekende dat elk marktgenuoot, indien hij dat wenste, vergunning ontving tot het rooien van bossen. Hoort U in dat rooien ook de naam van ons dorp? Rode, of in de volksmond nog Rooi, is afkomstig van dit rooien. Later is hieraan toegevoegd de naam Oda, de maagd die hier heeft geleefd en is gestorven. Het zou te ver voeren en mij brengen buiten het raam van mijn opdracht, indien ik hier verder op in zou gaan. Mogelijk is dat iets voor een afzonderlijke bijdrage.

Dat dus ook in het verre verleden de gronden rijk bebost moe-

ten zijn geweest, daaraan bestaat geen twijfel. Onder dit beboste gebied moet ook zeker de Boskant gerekend worden. De naam spreekt voor zichzelf. Verder kennen we hier nog den Hout, Vernhout (wat vroeger Varenhout genoemd werd). Allemaal namen die wijzen op bebost gebied. Aansluitend aan de Boskant, ligt het zeer omvangrijke bosgebied dat we „scheeken” noemen. Ofschoon hier wel naaldhout voorkomt door aanplanting, is de bodemgesteldheid speciaal voor loofhout geschikt. Ook de streek liggende onder het kerkdorp Olland, genoemd de Gilders en Horst en daarbij aansluitend eenzelfde vegetatie onder de gemeente Boxtel, Liempde en Schijndel, slechts doorbroken door de meetkundige lijn die de mens er doorheen trok.

Heeft de Canadaboom altijd in deze bossen gegroeid? Vermoedelijk wel, al is de aanplant in onze tijd uiteraard gecultiveerd. Wanneer en wie precies op het idee is gekomen uit dit hout klompen te maken, is niet bekend. Algemeen is men van oordeel dat de klomp uit Frankrijk afkomstig is.

Dat de vraag naar dit schoeisel een vijftigtal jaren geleden bijzonder groot was, blijkt wel als we kunnen vaststellen dat in St. Oedenrode alleen reeds ca. 100 klompenmakers dit beroep als kleine zelfstandigen uitoefenden.

Of nu de boeren klompen zijn gaan maken bij de uitoefening van hun landbouwbedrijf, of dat de klompenmaker naast zijn beroep ook nog een beetje „boerde”, valt eveneens achteraf moeilijk vast te stellen.

Dat de klompenmaker vroeger zijn eigen aardappelen en groenten verbouwde en daarnaast één of twee varkens mestte en een koe of een paar geiten hield, is mij uit eigen ervaring bekend. Ik geloof echter wel, dat wij ervan uit mogen gaan dat het beroep zijn oorsprong heeft gekregen in de boerenstand.

Voor al bij die boeren, waarvan het gezin uit enkele opgroeiende zonen bestond, zullen nevenberoepen zijn ontstaan. Zoals ze zelf hun wol spinnen (door de meisjes) en ook de garens voor het linnengoed, terwijl ze ook nog vaak een eigen weefgetouw bezaten, zo zullen ze ongetwijfeld ook hun eigen klompen hebben gemaakt.

Later kan dat uitgegroeid zijn tot het maken van klompen voor derden, terwijl in mijn jeugd de klompenmakerij tot een zelfstandig beroep was uitgegroeid, de boven gesignaleerde uitzonderingen inbegrepen.

Men kende vroeger meer van die „dubbele” beroepen, zal ik maar zeggen. De stro- en rietdekker was in de wintermaanden ook de huisslachter. Dat vulde elkaar prachtig aan; wanneer de weersgesteldheid het vernieuwen van de dakbedekking niet meer toeliet (eind oktober begin november) begonnen de huisslachten (nov. slachtmaand). Dat ging door tot het vroege voorjaar, omdat sommige boeren twee of drie huisslachten hielden. Niet alle boeren waren in staat zich deze weelde te veroorloven, want bij de meesten was schrale Hans keukenpiet.

Ook waren de metselaars in de wintermaanden klompenmakers. „In het vorstverlet gaan” kende men toen niet, doorwerken in de winter, al was die nog zo mild, daar dacht men nog minder aan. Evenmin kreeg men een werkeloosheidsuitkering en wat doe je dan als huisvader?

De kleermaker was vaak ook barbier; hij kon, als er een scheer- of knipklant kwam, of bij een klant werd geroepen zijn kleermakerij rustig even laten liggen, om nadien de draad, letterlijk en figuurlijk, weer op te nemen. Zo maakte de timmerman in de wintermaanden zelf zijn gesmede spijkers die hij in de zomermaanden dacht nodig te hebben; hij was daardoor dus ook een beetje smid.

Na de geweldige evolutie die zich heeft voltrokken na ongeveer 1850 door de uitvinding van de stoommachine, de explosiemotor, de electriciteit en de overige uitvindingen die daarop

volgden, kreeg de leef- en werkwijze een geheel ander patroon. Geleidelijk aan verdwijnt het handwerk. Als de andere beroepen reeds lang op het machinale zijn omgeschakeld, komt ten laatste ook de klompenmaker aan de beurt. En thans werken alle klompenmakers machinaal.

De teruggang van de klompenmakerijen heeft echter nog andere oorzaken: oorzaken die weliswaar verband houden met de evolutie waarover ik sprak.

Zo leerde men de schoen, die voorheen nagenoeg uitsluitend door kapitaalkrachtige personen werd gedragen, machinaal vervaardigen en kwam daardoor goedkoper op de markt.

Ook de rubberlaars komt dan beschikbaar voor het grote publiek. Door dit alles raakt de klomp steeds meer op de achtergrond, ofschoon de schoen noch de rubberlaars hem in kwaliteit kunnen evenaren, vooral in verband met warmte en gezondheid.

Verplaatsen we ons nu naar het leven rond de eeuwwisseling en bezien we het maken van klompen zoals dat toen plaats vond.

De Canadaboom wordt 20 à 25 jaar nadat hij is geplant, geveld. Dit geschiedde toen nog door het bekappen van de stam aan de wortels. Vakkundig liet men *die* wortels ongemoeid tot het laatste moment, die ervoor moesten zorgen dat de boom in de van tevoren vastgestelde richting terecht kwam. Uit voorzorg had men echter halverwege de hoogte een touw aangebracht, waaraan men de boom in de gewenste richting om kon trekken. Ook voor het kappen van een boom was vakkennis nodig, zodat dit bijna altijd door speciale boomkappers werd gedaan. De bomen waren dan meestal al verkocht. De kapper ontving zijn loon van de klompenmaker in de vorm van de spaanders en de takken en een klein handgeld. Dit hout werd, voor zover men het zelf niet nodig had, verkocht meestal aan de bakkers. Na het kappen werd de boom „gekort” door de klompenmaker zelf en met de „mallejan” vervoerd naar het opslagterrein van de klompenmaker.

Zo'n mallejan was een vaarboom, bevestigd aan een as, waaraan twee wielen. De as waaraan de vaarboom was bevestigd, lag excentrisch ten opzichte van de wielen. Daardoor bereikte men dat, indien de vaarboom naar omhoog werd gestoken, de as korter bij de grond kwam. De onderstam of twee onderstammen werden dan in kettingen geslagen, welke aan de as werden vastgemaakt. Haalde men de vaarboom nu naar beneden, dan dien-

de deze als krachtarm om de stammen van de grond te tillen. Boven op deze as en op de onderstammen legde men het lichtere hout. Het paard diende als trekkracht voor dit ruwe werk. De betaling der bomen vond meestal plaats, nadat de klompen van dit hout gemaakt en verkocht waren. Weinig klompenmakers waren in staat hun jaarlijkse voorraad hout vooruit te betalen. Het vertrouwen, na een jaar te betalen, werd practisch aan elke klompenmaker geschonken en zelden of nooit beschaamd.

Eerlijkheidshalve dient hierbij vermeld te worden, dat bijna aan alle ambachtslieden een jaar crediet werd gegeven, anders zou men uit bovenstaande gegevens kunnen opmaken, dat *alleen* de klompenmakers slecht bij kas waren en dat was niet zo.

Het kappen der bomen vond altijd in het najaar plaats of in de winter en ook het vervoer naar de werkplaats. Ook dit had zijn reden, immers in de winter zijn de bomen wat men noemt „in rust”. De sapstroom heeft dan opgehouden en de kwaliteit van het hout is daardoor het hoogst.

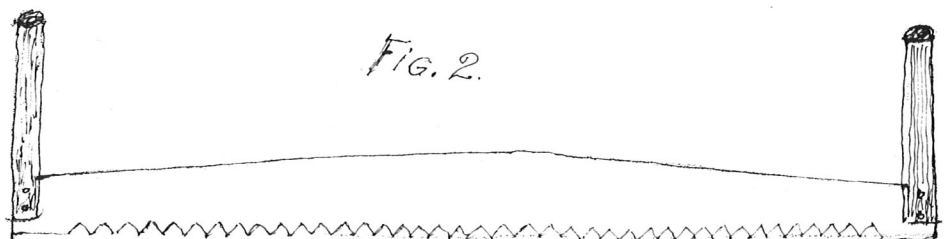
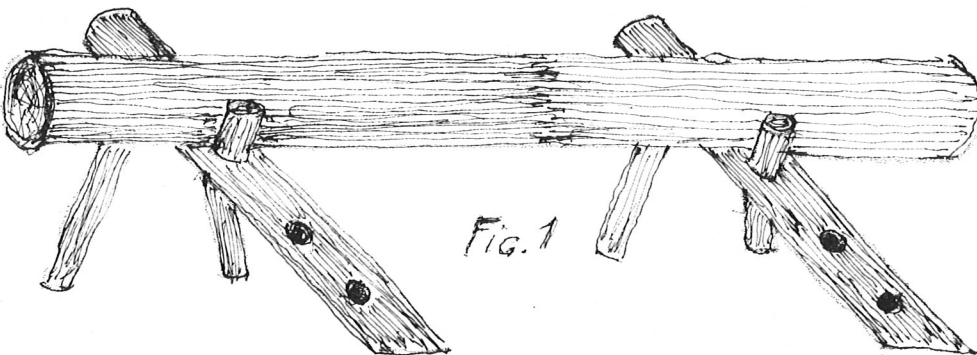
Dit in tegenstelling tot het eikenhout, wat meestal omstreeks mei gekapt werd. Dan liet de schors het beste los en deze schors werd gebruikt door de leerlooiers en men noemde deze schors in gemalen toestand „run”.

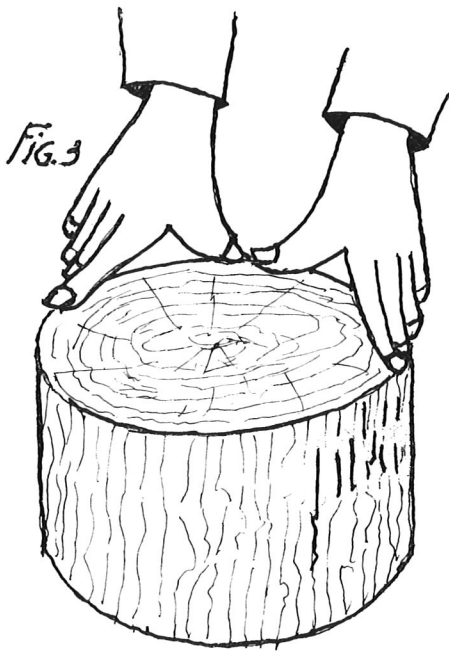
Uit het bovenstaande blijkt dat de klompenmaker in het voorjaar begon aan zijn nieuwe houtvoorraad. We volgen het hout nu op zijn weg naar de werkplaats en zullen de verdere bewerkingen onder de loupe nemen.

De boom werd op twee kreupels gerold; dat waren ronde houten met aan één eind twee poten; het andere eind rustte op de grond en had geen poten. Zodoende rolde men vrij gemakkelijk de boom omhoog en stak in de gaten welke in het hout waren geboord een houten stop. Op die manier lag de boom 50 à 60 cm boven de grond (zie schets 1).

Dan volgde het afschrijven van de „bollen” door naast de maatstok een kleine snede te maken. Daarna ging men zagen met de „kortzaag”. Deze zaag werd niet kortzaag genoemd omdat ze kort zou zijn geweest, maar omdat de bomen hiermede werden afgekort. Dit zagen gebeurde bij voorkeur door 4 personen; twee aan elk einde der zaag (fig. 2).

Merkwaardig is wel dat het zagen niet afzonderlijk werd gehonoreerd. Het was een ongeschreven wet dat elke knecht „tussen licht en donker” het hout ging korten. Wanneer het binnen te donker was geworden om zonder de lamp te werken, kon

men buiten nog juist genoeg zien, al sukkelde men meestal met dit korten de avond in.

Daarna werd het avondmaal gebruikt en als het druk was en vroeg donker, kwam men daarna nog even terug, om bij het olielicht het werk nog voort te zetten.

De gezaagde „bollen” werden meestal ook buiten „gekloofd”, niet altijd. Dit kloven deed de baas zelf, want zuinig of royaal gekloofd maakten een paar klompen op een boom meer of minder. Teneinde te bepalen hoe men moest kloven, strekte de klompenmaker duim en wijsvinger rond de bol uit en wel zover mogelijk. Hij hield de wijsvinger op zijn plaats en zette op die plek weer de duim, om daarna de wijsvinger weer zover moge-

lijk uit te strekken; hij deed dat met beide handen en paste op die manier de gehele bol af. Aan de hand van zijn bevindingen kloofde hij. Met het scherp van de kloofbeitel gaf hij de richting aan hoe te kloven, terwijl alle kloofrichtingen door het hart van de bol gingen. Zie voor het aftasten van de bol fig. 3 en voor de kloofbeitel fig. 4.

Eerst kloofde hij de bol meestal in tweeën, om deze stukken dan later weer onder te verdelen. De gekloofde stukken droegen men naar de kappost. Dat was het onderende van een boomstam, het z.g. „gateind”. In dit onderende waren drie gaten geboord, waarin 3 poten waren geslagen.

Aan de kappost vastgemaakt, bevond zich de „gaaibank”. Reeds bij de eerste bewerking werden de stukken hout „gepaard”. Zij waren daarbij voorbestemd om resp. een linkse of rechtse klomp te worden. Vandaar kwam ook de naam „gaaibank”. De linkse of zo men wil de rechtse, moest worden als zijn „gade”. Men heeft ongetwijfeld wel eens het woord „wirgai” gehoord. De Brabander gebruikt dit b.v. als hij zegt van zijn hond, dat hij de „wirgai” is van de hond van die en die, d.w.z. dat zijn hond uit hetzelfde nest komt als die andere hond.

De ene klomp werd op de bovengenoemde manier de „wirgai” van de andere. Men kende deze „gaaibank” ook bij het snijperdje, zoals we later zullen zien.

Bij het kappen gebruikte de klompenmaker „de bijl” en „de dissel”. De bijl was een gewone bijl, maar het huis waarin de steel stak stond schuin op de bijl zelf (fig. 5). De steel was met reden schuin geplaatst; het hanteren van de bijl op die manier bood namelijk de mogelijkheid dat het te bekappen blok midden vóór de klompenmaker kon worden opgesteld. Was dit huis recht boven de bijl gemaakt dan moest de hand waarmee de bijl werd gehanteerd altijd midden vóór de klompenmaker gehouden worden of het blok moest terzijde geplaatst worden. Bovendien was beschadiging van de vingers tijdens het kappen op die manier uitgesloten. Men noemde deze stand kneukelvrij.

Het blok onderging dus zijn eerste bewerking en zag eruit als fig. 6. Daarna gebruikte hij de dissel voor het inkappen van de hak en het platte bovenstuk (de bakkes). Het blok zag er daarna uit als fig. 7. Fig. 8 geeft de dissel te zien. Was een paar gekapt dan werd dit meteen genummerd en opgestapeld bij paren.

Daarna volgde de eerste bewerking op het snijperdje. Dit was een blok hout waarin aan de linkerzijde een beugel of kram was ingemaakt. Hierin haakte de klompenmaker het paalmes voor het ruw besnijden van de blokken hout. Zoals reeds gezegd was ook hierboven de „gaaibank”. Immers, op het „oog” moest links zijn zoals de rechtse of omgekeerd. Bij de klompenmaker was nagenoeg alles gezichtswerk. Onnodig te zeggen dat dus nogal enkele paartjes door de handen moesten gaan alvorens men dit onder de knie had.

Na het ruw besnijden volgde het boren of heulen. Dit gebeurde in de heulbank. Het te bewerken paar plaatste men in een inkeping die was aangebracht in een stuk rondhout, dat weer door poten werd geschraagd en waarvan de bovenkant reikte tot ongeveer 20 cm boven de knie van de werkmans. Het heulblok zonder poten ziet u in fig. 9.

Fig. 5 zij-aanzicht.

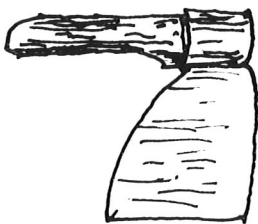

Fig. 5.
boven-aanzicht.

Fig. 6

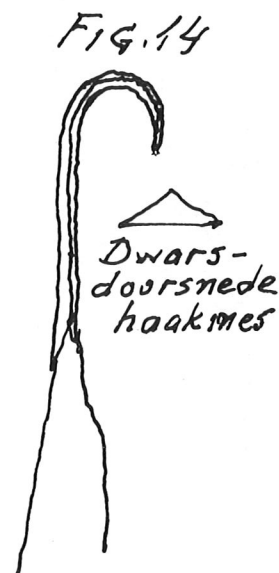
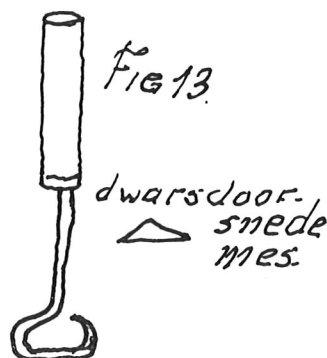
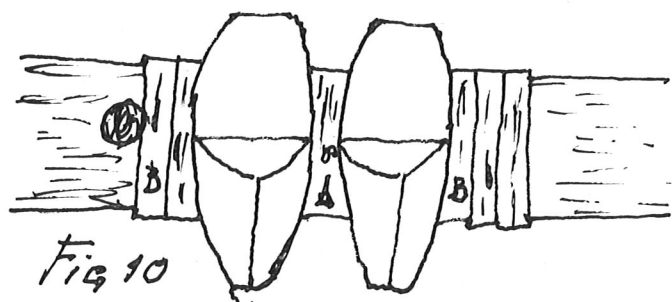
Fig. 8

Fig. 9

Heulblok

Het paar blokken werd tussen de inkeping geklemd en wel zo dat zij de zijkant en het midden tussen de beide blokken opvulden met speciaal daarvoor gemaakte blokjes.

De buiten- en binnenkanten van de te heulen blokken waren immers rond en deze ronding werd dan door de bovengenoemde blokjes of vulstukken opgevangen (fig. 10). Daarbij zijn de stukjes A en B de vulstukken. A werd de ziel genoemd.

Afhankelijk van de grootte der klompen werden 4 of 5, maar soms wel 6 stukken gebruikt. Immers, het gat waarin de houten dop geslagen werd om het geheel vast te wiggen, bleef steeds op dezelfde plaats terwijl de klompen in grootte dus ook in breedte wisselden. In de aldus vastgeklemden blokken hout, begon de klompenmaker met de dopbeitel een sleuf hout uit te breken. Zie fig. 11 voor de dopbeitel. Hij plaatste deze in de afschuining en achter, daar waar de hak later zou komen en brak dan een stuk uit ter breedte van ongeveer 2 cm. Men noemde deze afschuining en het platte stuk „de bakkes” van de klomp. Na het gebruik van de dopbeitel nam de klompenmaker „de voorloper”. Deze voorloper was een avegaar of effer met een smalle bek. Men boorde daarmee tot aan de vereiste diepte van de te maken klomp. Nu zag men de klompenmaker herhaaldelijk zijn maatstok gebruiken, teneinde te bepalen dat hij zeker niet te diep boorde. Als hij overtuigd was diep genoeg geboord te hebben, was dan daarmee ook elke verdere maatvoering uitgesloten en gebeurde de verdere afwerking „op het gezicht”. Na het gebruik van de voorloper greep hij de mansvrouw- of de halfwerkeffer, dat was afhankelijk van het paar klompen dat hij onderhanden had. Zo zult u begrepen hebben dat de manseffer werd gebruikt voor mannenklompen, de vrouweffer voor vrouwenklompen en de halfwerkeffer voor een tussenmaat en voor de allerkleinsten.

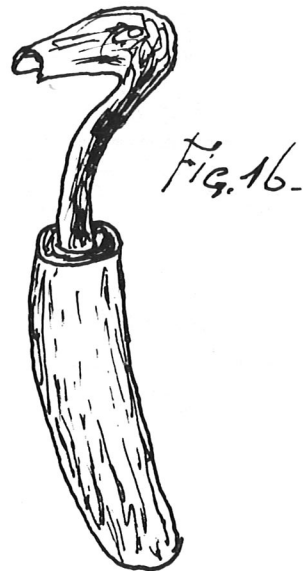
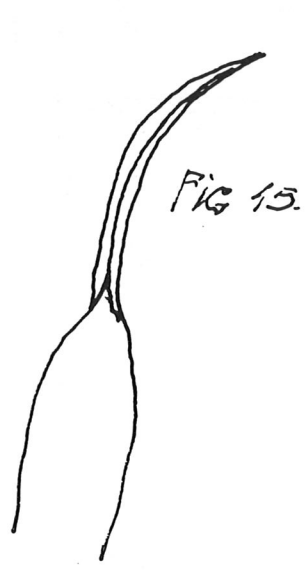
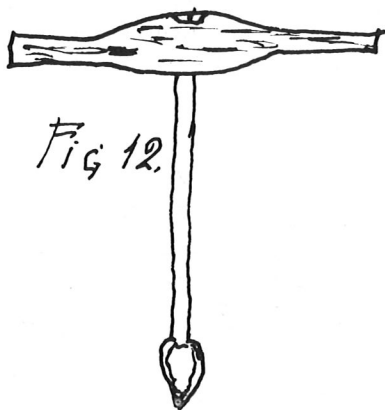
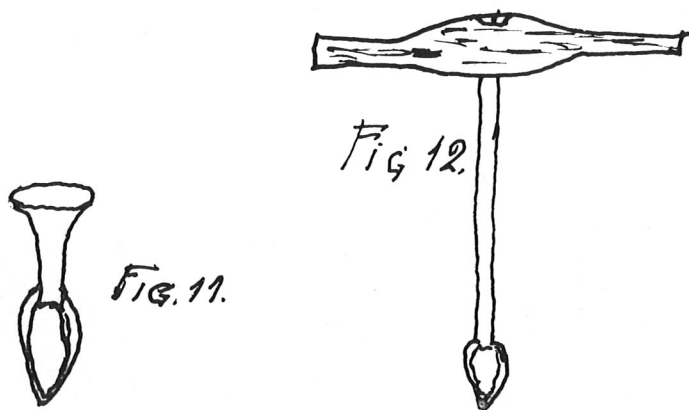
Deze efferen waren alle lepelboren en verschilden onderling alleen in grootte (fig. 12). Als het paar geheuld of geboord was volgde de verdere afwerking van deze voetholte. Dit gebeurde met de varshaak, het haakmes en het bodemmes. Met de vars-

haak (fig. 13) werkte men de hakholte verder af en de bodem onder „de bakkes”. Met het haakmes werd „den hak” ingezet, terwijl hetzelfde mes verder in de diepte van de klomp de oneffenheden wegnam die door de avegaar waren ontstaan. Het bodemmes diende om de bodem in de klomp uit te diepen en ook om de overige wanden verder op te zuiveren. Fig. 14 toont het haakmes en fig. 15 het bodemmes.

Daarom zag men bij de laatste afwerkingen de klompenmaker de klomp losslaan, om deze afwerkingen te doen terwijl hij de klompen één voor één tussen de knieën nam. Na het boren volgde dan het fijnsnijden, waarbij wel een ander mes werd gebruikt.

Tegelijk met het bijsnijden werd ook de „bakkes” bijgesneden, die nog steeds de vorm had, haar gegeven bij het kappen. Na het fijnsnijden volgde dan het „opdraaien”. Deze bewerking hield in dat aan de binnenzijde de scherpe kantjes werden afgesneden. Hiervoor gebruikte men een soort bodemmes, maar dan met een korte steel. Sommige klompen kregen na het fijnsnijden geen bewerking meer, andere werden met een scherp groot mes of met vensterglas geschrapt.

Voor weer andere klompen volgde dan nog het uittrekken. Deze bewerking bestond uit het aanbrengen van versieringen. Mesjes zoals in fig. 16 afgebeeld werden met vaardige hand door de

klompenmaker gehanteerd, men verkreeg daardoor de versieringen die aan de klomp ook vaak een bepaalde naam gaf, zoals de ruitjesklomp, de drieschraper enz. Ook andere versieringen werden aangebracht n.l. door het aanbrengen van een op een knoop gelijkende inkerving.

Wanneer alle klompen van een bepaalde week klaar waren, werd in de rand van elke klomp een gaatje geboord. Daar doorheen trok men een touwtje en koppelde aldus het paar aan elkaar. Dan werden de klompen opgerist; 13 paar per rist. U zult later merken waarom nu juist 13 paar.

Men sneed in het veld twijgen van taai teenhout en noemde deze twijgen koppelwis. Een oud Brabants gezegde luidt: „Unne staak en unne wis magde snijen wor ie is”. Zo gebeurde het dan ook. Men haalde die waar ze stonden. Een zeer bekende Dommelbeemd, die nu reeds geruime tijd een vruchtbaar weiland is, heeft haar naam te danken aan deze „koppelwis”, die er vroeger blijkbaar talrijk groeide. De beemd heet nog „köppelkus” wat ongetwijfeld is afgeleid van „koppelwis”. Deze koppelwis werd van zijn zijtakken ontdaan. Van deze zijtakken maakte men kleine kransjes; we zullen zien hoe die gebruikt werden. In de top werd een soort knoop gelegd, nadat 2 wissen bij elkaar genomen waren. Op deze knoop stapelde men 3 paar klompen. Dan volgde eerst een der gemaakte kransjes. Op die manier hield men de beide wissen stevig bij elkaar. Dan weer 3 paar en weer een kransje. Omdat de ene wis vóór en de andere achter het touw stond, waarmee een paar was gebonden, verkreeg men zo een zeer sterke en onverwoestbare verpakking. Na het 13e paar werd van het taaie teenhout weer een knoop gedraaid en werden de einden van de koppelwis in het hol van de bovenste klompen gestoken. Bij vervoer over grote afstanden bleek deze wijze van verbinding nog steeds de meest solide. Het opristen van klompen stond evenals het zagen der bollen buiten de honorering en werd dan ook op een bepaalde dag gezamenlijk uitgevoerd.

De betaling, het loon en de wijze van administratie

Elke klompenmakersknecht ontving wekelijks een vast bedrag aan loon. Dat zal gelegen hebben tussen de 5 en 7 gulden. Had hij in de afgelopen week hard gewerkt dan hield hij er misschien iets aan over; had hij weinig gedaan, dan ontving hij meer dan hij in feite verdiend had. De afrekening vond 2 maal per jaar plaats, te weten: met Sint Jacob (dat is 25 juli) en met Kerstmis.

Hoe wist men nu wat eenieder tegoed had. Daarvoor werden aan het eind der week de klompen gesorteerd. Elke werkman had zijn eigen teken en men kon dus zien wie ze bewerkt had. Ze werden geteld en op een lei genoteerd. Vooraf dient gezegd dat er onderscheid werd gemaakt in de volgende soorten: grote manskloppe - grote vrouwenklompe - drielingen - halven.

Grote vrouwen- en grote manskloppe werden even hoog gehonoreerd. In deze grote maten waren nog meer verschillende onderverdelingen, tot aan de maat van de drielingen. Daarom bewerkte men liever een kleine vrouwenklomp in de grote maat dan b.v. een grootste manskloppe. Voor 3 paar drielingen ontving men dezelfde beloning als voor 2 paar grote. Twee halve werden voor één hele geteld.

Nadat dus aan het eind der week de klompen waren gesorteerd en geteld kon men op het leetje van een der werkers de onderstaande notering vinden.

50 00

Dat betekent 50 grote, 2 drielingen en één paar halve.

Kwam de telling in de honderden paren, dan gold een ovale ring voor de eerste 100 paar; elke dwarsstreep door deze ring weer honderd paar.

Honderd paar betekende echter dat hij er in werkelijkheid 104

paar had bewerkt, n.l. 8 risten, want $8 \times 13 = 104$. Deze 104 paar werden dan ook voor 100 paar verkocht en geleverd. De handelaar of winkelier kreeg dus voor eventuele vroegtijdige breuk of beschadiging 4 paar extra. Later is deze toegift gevallen.

Elk jaar werd definitief afgerekend. Wat men dan op het reeds ontvangen loon over had werd bijbetaald. Vaak was dat niet veel en soms kwam men tekort. Men begon dan in het 2e halfjaar niet met „een schone lei”, maar met een minder prettig gevoel.

Als men er nu vanuit gaat dat 100 paar heulen (boren) voor een goede klompenmaker zowat het maximum was dat hij kon bereiken en men weet dat vóór de eerste wereldoorlog 7 cent per paar werd gegeven, dan is vlug uitgerekend hoeveel, of zo men wil, hoe weinig deze mensen verdienden. Daar kwam dan nog bij, zoals reeds is gezegd dat het zagen, het koppelen der paren en het opristen buiten deze honorering vielen.

Hoe was de benaming der klompen en waar werden deze gedragen?

Hierover kan ik niet een totaalbeeld geven. Wat maakte de klompenmaker in Rooi? Iedere klompenmaker had zijn eigen afnemers; dat konden winkeliers dus detaillisten zijn, doch ook grossiers.

Van de enkele paren die hij in zijn onmiddellijke omgeving kon verkopen, was uiteraard geen bestaan op te bouwen. De klompen die mij bekend zijn zal ik noemen, alsmede, ook voorzover mij bekend, de plaats of streek waar ze werden gedragen. Soms waren ze naar deze streek of plaats genoemd. Nu zult U zeggen, wat maakt het uit of men nu dit of dat model draagt, als de klomp maar past.

En toch was dat niet zo. Een bepaalde streek was aan een bepaald model gewoon en ging niet op een ander model over.

Hier volgen dan de mij bekende modellen:

Haarlemmer trip. Deze werd hoofdzakelijk in de Haarlemmermeerpolder gedragen. Hij wijkt sterk af bij de andere modellen, vooral door de uitzonderlijke breedte; dit moet worden toegeschreven aan de drassige bodem die in de polder aanwezig is. Hoe breder de klomp, hoe minder men in de bodem wegzakte.

Vissersklomp. Werde hoofdzakelijk gedragen op het toen nog eiland Volendam (of Marken?). De klomp had een zeer spitse neus en ik vraag me nu nog af, hoe het mogelijk was deze klomp zo'n spitse neus te geven, zonder dat het hout afbrak.

Rondneus. De plaats of streek waar deze werd gedragen is mij niet bekend.

Hoge Gelderse klomp. De naam zegt het reeds, deze werd in Gelderland gedragen.

Leiendorpers. De klomp werd in Leiendorp en omgeving gedragen.

Brabantse ruitjesklomp. Deze had de naam van ruitjesklomp omdat de versiering boven op de klomp, het z.g. uittrekken in ruitvorm was aangebracht. De klomp werd hoofdzakelijk in Noord- en Zuid-Holland gedragen.

Vijschrappers. Zo genoemd omdat boven op de klomp 4 schrapjes dwars eroverheen waren ingekerfd. Dit was de klomp voor het Zuiden van Friesland.

Lekkerkerker model. De klomp werd in Lekkerkerk en omgeving gedragen.

Kartelklomp. Plaats van dracht mij niet bekend.

Verder kende men nog de lage- of riemklomp. Deze werd hoofdzakelijk door vrouwen gedragen, ofschoon deze klomp in de grensstreek van Brabant en Limburg ook door mannen werd gedragen.

Ook is mij bekend dat in Rooi de riemklomp door mannen werd gedragen.

Naast al deze klompen kende men ook de kapklomp. Dat was een lage klomp waarop, meestal door de zadelmaker grote kappen werden gemaakt. Deze kappen werden aan de onderkant gevoerd met paardenhaar en op de klompen met koperen trotsen bevestigd. Het was min of meer een luxe model, wat door burgerlui ook des zondags werd gedragen.

Ook andere luxe modellen werden gemaakt. Soms in de vorm van een herenschoen en dan zwart gelakt. Dit was meer omdat men ook 's zondags graag de klompen droeg, doch de schijn wilde wekken schoenen te dragen.

Ook zwarte riemklompen droegen de vrouwen 's zondags. Deze klompen weken niet af van de bestaande modellen, alleen ze waren mooi zwart geveerd. Hiervoor gebruikte men speciale klompenverf.

Naast deze zwarte klompen droeg men klompen die met schellak waren behandeld en daarna gevernist. De klomp kreeg hierdoor een donkerbruine kleur.

Ik ben mij bewust dat ik met de opsomming van de soorten niet volledig ben geweest, doch ik houd me aanbevolen voor eventuele aanvullingen.

De arbeidsvreugde

Toch hadden deze, materieel zo arme mensen, een groot geestelijk goed, vergeleken bij de moderne arbeider van onze tijd. Hun eentonig werk, waarvan het kunstenaarsschap helemaal niet werd onderkend en nog minder beloond, verschaftte de „klompenhuizen” toch een naam waarop wij nu terecht jaloers kunnen zijn.

Vakantie kende men niet, d.w.z. niet in de vorm zoals wij die kennen: 8 of 14 dagen er eens helemaal uit zijn. Men had de Christelijke feestdagen, 2e Paasdag, 2e Pinksterdag en 2e Kerstdag; daarnaast Nieuwjaar, 2 februari Maria Lichtmis, 's Heren Hemelvaart, Sacramentsdag, Petrus en Paulus, Maria Onbevlekt Ontvangen 8 december en in Nijnsel Sint Antonius, in Rooi dinsdag vóór het Pinksterfeest, waarop gevierd werd de verheffing van de relikwieën van St. Oda, dat vermoedelijk in 1103 is geschied. De sterfdag van St. Oda 27 nov. werd niet als zondag gevierd. Verder de dagen waarop niet of niet veel gewerkt werd, St. Jacob de sterfdag van hun patroon, de dagen van het veertig urengebed (carnaval zeggen we tegenwoordig), Allerzielen 2 nov. en dan niet te vergeten de marktdagen en de kermis.

Maar daarnaast maakten sommige klompenmakers evenals vele bouwvakkers van de maandag ook nog vaak een „feestdag” en vaak eentje die veel geld kostte, dikwijls meer dan in een klompenmakersgezin van pas kwam, al kostte een borrel maar 5 cent. Vervolgens kwamen de gewone bijzondere gebeurtenissen in het leven, zoals geboorte, overlijden en huwelijk.

Bij de geboorte van een nieuwe wereldburger eiste de wet destijds, dat de aangifte zou geschieden door de vader en twee getuigen. Deze getuigen tekenden ook de akte van aangifte en ik meen te mogen betwijfelen of er ooit een is geweest die zich heeft overtuigd of de pas geborene nu een jongen of een meisje was en toch tekende hij de akte waarin dit stond vermeld. Het spreekt voor zichzelf dat zo'n pas geboren kind ook nog „ten doop” werd gehouden, maar dan in de café's op de terugweg en het is meermalen voorgekomen dat moeder, die uiteraard in bed lag, haar man die de aangifte plichtsgetrouw had gedaan, die dag niet meer terug zag.

Vervolgens waren er de folkloristische feesten. Niet zo talrijk maar wel rijk. Rijk aan folklore. Was een echtpaar 50 jaar in de echt verbonden, dan waren het de buurtschappen die deze dag tot een onvergetelijke maakten. Aan het huis moest gesierd worden en een eind langs de kerkweg ook. Er kwam een erepoort. Er kwamen praalwagens in de stoet die naar de hoogmis ging. In die stoet trok altijd mee de wagen waarop het beroep van de man in kwestie, vaak zeer geestig werd uitgebeeld.

Daarbij waren de klompenmakers betrokken. Uiteraard kwam ook hier weer de drank te pas en te onpas de feestvreugde „verhogen”. Wanneer zo'n „dure” week voorbij was moest uit nooddrift de volgende week weer goed maken wat de voorgaande „bedorven” had. Maar de mens had weer geestelijk kracht verzameld om het vaak zware leven verder te dragen.

En dan waren er nog de volksgerichten. Ze kwamen niet vaak voor, maar als ze voorkwamen was „men” ook onverbiddelijk. De strafmaat werd veelal in de „klompenhuizen” bepaald en die werd ook uitgevoerd.

Wanneer algemeen bekend was dat iemand een slechte man was voor zijn vrouw, dan schroomde men niet hem op een zekere dag voor de ploeg of egge te spannen en die door het land te laten trekken. Men denkt misschien dat ik overdrijf en dat zo iets toch niet uitvoerbaar was.

Men zou er nu niet mee klaar komen. De politie zou gewaarschuwd worden en „het feest” zou niet doorgaan, maar toen, toen in zo'n dorp hooguit 2 politiedienaren waren, die zich dan ook nog te voet moesten verplaatsen, was dat wel mogelijk. Wee zijn gebeente als hij zich niet keurig liet „inspannen”.

Vervolgens het strafrecht als een jongeman of vrouw de „verloving” (zouden we nu zeggen) verbrak. Vroeger kende het gewone volk het zich verlossen niet, maar men bepaalde wel op een gegeven ogenblik dat men b.v. met Pinksteren volgend jaar zou gaan trouwen. Als dat eenmaal vaststond en een der partners verbrak die afspraak, dan werd er „getoffeld”. Dit toffelen was terecht een gevreesd volksgericht. Bij het vallen van de avond begon de herrie. Ergens klonk een monotoon geluid, direct overgenomen door anderen en dan in een kring rond de

GEBROEDERS VAN DEN BERK

BOOMKWEKERIJEN

ST. OEDENRODE - TEL. 04138-2331 b.g.g. 4003 of 2038

LAANBOMEN EN BOSPLANTSOEN

Specialiteit:

POPULIEREN EN WILGEN

Adviezen en beplantingen kunnen door ons geregeld worden

B.V. MIJ. VOOR LANDSCHAPSBOW EN RECREATIE

*

Advisering en uitvoering van:

BOSBOUWPROJECTEN

CULTUURTECHNISCHE WERKEN

RECREATIE EN BEPLANTINGSPLANNEN

SPORTVELDEN

*

Heusdensebaan 125 - Tel. 04242-3624 - Oisterwijk

woning waar de ontrouwe woonde. Dit geluid werd voortgebracht door te blazen op een glas van een petroleumlamp. De klompenmakers maakten ook zelf een soort hoorn, een uitgehold stuk hout dat naar de mond toe enigszins spits toeliep. Een soort midwinterhoorn maar dan slechts een halve meter lang. De trillingen die door het inblazen van de lucht tussen de op-eengeperste lippen werd veroorzaakt, resoneerde in het lampenglas of de hoorn en gaf een zeer ver hoorbaar effect.

Het hoogtepunt van dit toffelen werd echter bereikt wanneer na een gedegen voorbereiding van zo'n lampenconcert dagen achtereenvolgend, op een avond tot de stormaanval werd overgegaan. Dan verzamelde men alle bereikbare erdkarren en die waren meestal wel bereikbaar, want de karschop was nooit en de schuur vrijwel nooit gesloten. Iedere boer miste dan de volgende morgen zijn erdkar en hij kon die terugvinden rond het huis van de persoon voor wie getoffeld werd. Zij lagen daar op het erf of in de sloot „in de kneup”.

Wat betekende dit in de kneup liggen?

De kar werd naar de plaats des onheils gereden, op z'n kant gezet en de beweegbare burrie's werden onder de as geslagen en met de burrie's naar beneden weer omgegooid. Ook haalde men hier of daar de kafmolen uit de schuur, bracht die naar de woning van het slachtoffer, sloeg het bovenlicht in, waarvoor geen vensters waren en schudde dan een zak kaf in de molen. Door de windmaker, die in elke kafmolen aanwezig was, in beweging te brengen en de kafmolen te richten op het bovenlicht, kwam alle stof en kaf in de woning terecht. Soms gingen de excessen zover dat het echt niet mooi meer was.

Ook kende men toch nog bij deze deugnietierij een zekere moraal. Iets wat men bij baldadigheid van de hedendaagse jeugd soms mist. Zo zou men altijd rekening houden met een landbouwer die doordat hij zelf ziek was het toch al moeilijk had. Bij zo iemand of bij een weduwe met kleine kinderen zou men de erdkar niet weghalen.

Dan had men nog de volksstraf voor een jongen of meisje dat na aangifte van het huwelijk, gedurende „de bruidsdagen” de ongetrouwde jongemannen uit de buurtschap niet op bier had getrakteerd. Hij werd dan eerst tijdig aan zijn plicht tot trakteren herinnerd. Mocht hij of zij het dan toch nog nalaten dan kon men erop rekenen dat het paar de volgende morgen in de

buurt van het huis der bruid in de boom gehangen was. Dat wil zeggen, een stel poppen die de gierige jongelui voorstelden.

Onder aan de boom hing meestal een offerbus, waarboven een plaat met het opschrift „hier offert men voor de man, die geen bier betalen kan”.

In al deze zaken hadden de klompenmakers de hand, alhoewel zij niet alleen.

Maar de klompenhuizen waren wel meestal de verzamelplaats tot het plegen van overleg en tot het nakaarten over deze „feesten”.

Zo ziet u dat al deze dingen de arbeidsvreugde beslist niet hebben geschaad. Maar er was nog meer. Iets wat onze arbeider momenteel sterk mist. Ieder werkte naar eigen aanleg en tempo. Geen enkel mens heeft hetzelfde tempo en toch verwacht elke zakenman dat elke arbeider dezelfde arbeid verricht, om maar te zwijgen over het tempo dat een arbeider moet opbrengen aan de z.g. „lopende band”.

Deze mensen kenden dat niet; was het daarom dat zij echt geen behoefte hadden aan een werkdag van maar 9 uur en geen behoefte aan echte 14-daagse vakantie? We weten het niet, maar klachten over 12 tot 13 uur arbeid per dag waren er echt niet. En ik geloof ook niet dat die mensen zich daarom ongelukkig voelden. Er is een gezegde „van werken is nog nooit iemand dood gegaan”. Er zit een kern van waarheid in. Wel gaan de mensen dood aan teveel en te goed eten, aan piekeren of overdreven gevoelsleven.

Dit kende men niet, al hebben ze naar onze maatstaven gemeten veel moeten missen, waaraan wij gewend zijn geraakt.

Wanneer Guido Gezelle ongeveer 100 jaar geleden zijn gedicht schreef „Terug” dan komt daarin een passage voor, die ook op de Brabander kan worden toegepast wanneer hij zegt:

Zaâlige lieden,
al te argeloze mensen,
weinig begeerdet Gij,
groot was Uw hert,
Kon 't maar helpen,
met wenen en wensen,
Weêr ate ik roggebrood
naast U aan 't berd.

Sint Oedenrode, Bamis, 1967

E. C. Jansen / De stekafstand voor eenjarige planten van populieren die aan de minimum normen van de EEG en de minimum eisen van de NAKB voldoen

Bosbouwproefstation „De Dorschkamp” te Wageningen

Een onderzoek door het Bosbouwproefstation verricht, heeft uitgewezen dat tengevolge van de aanzienlijk snellere groei van vooral de in de handel gebrachte nieuwe cultivars, het noodzakelijk is de minimum normen voor eenjarige populieren, die door de EEG zijn vastgesteld, te herzien. Of dit ook het geval zal zijn met de normen voor meerjarige populiereplanten moet nog onderzocht worden.

Een voorstel tot herziening van de normen voor eenjarige populieren zal op de komende vergadering van de EEG commissie door de Nederlandse delegatie worden gedaan.

In de normen worden voor elke vastgestelde hoogteklaas bepaalde minimum eisen aan de dikte (op 50 cm boven de grond gemeten) gesteld. Het doel van deze normen is te vermijden dat te slap en voor de praktijk onbruikbaar plantmateriaal in de handel wordt gebracht.

Tot voor kort kon door de Nederlandse boomkwekers gemakkelijk aan deze normen worden voldaan. Door de zeer grote groei van vele nieuwe rassen echter worden, zo is gebleken, bij de gebruikelijke stekafstanden een groot aantal te slappe

planten verkregen. Een groot percentage van de planten van de zeer goed groeiende rassen bleek niet aan de minimum normen te voldoen. Ook niet wanneer deze, zoals wordt voorgesteld, worden herzien.

Het is bekend dat naarmate de hoogtegroeier groter is de standruimte – de stekafstand – groter moet zijn om dikkere en steviger planten te verkrijgen. Men zal de stekafstand aan de grotere groei van de nieuwe rassen dienen aan te passen. Bij deze rassen werden hoogten van meer dan 300 tot 375 cm gemeten.

Uit het nog niet voltooid onderzoek is het thans reeds mogelijk gebleken om voor de gemiddelde hoogten, die de planten kunnen bereiken, *voorlopige minimum standruimten en stekafstanden* aan te geven waardoor deze planten wel aan de minimum normen van de EEG zullen voldoen.

De stek wordt meestal in vierkants- of rechthoeksverband gestoken. Daar in het algemeen door de planten niet de volledige vierkante ($a \times a$) of rechthoekige oppervlakte ($a \times b$), maar de grootste cirkel- of ellipsvormige standruimte wordt benut, is